

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА В КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN IN THE CONTEXT OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

Стаття пропонує новий погляд на питання взаємозв'язку процесів та локального і глобального в освітній площині закладів вищої освіти, проявленого у площині викладання української мови як іноземної в контексті інтернаціоналізації вищої освіти. Звернено увагу на сутність процесу інтернаціоналізації та компонентів інтеркультурної компетентності, особливостей адаптації іноземних громадян у новому соціокультурному середовищі, кореляції адаптаційного процесу з питанням спорідненості/неспорідненості мов та культур, формуванням соціокультурної компетентності як важливої умови успішної взаємодії в іншомовному середовищі. Соціокультурна компетентність трактується як володіння комплексом знань про нову культуру та вміння застосовувати такі знання на практиці, зокрема використовувати відповідні поведінкові навички та комунікативні моделі в типових ситуаціях спілкування. На основі результатів опитування студентів-іноземців Івано-Франківського національного медичного університету проаналізовано почуттєво-емоційний стан іноземців під час перших відвідин України, виокремлено основні бар'єри в адаптації під час першого року перебування в Україні, перелічено типові комунікативні ситуації, визначено функцію викладача як ключового репрезентанта української культури, досліджено роль лінгвістичної складової у вирішенні адаптаційних труднощів. Окреслено шляхи практичної реалізації потреб іноземних студентів у формуванні соціокультурної компетентності крізь призму інструментарію української мови як іноземної, зокрема ситуативних завдань у рамках використання методу ролівої гри, елементів проєктного навчання, аудіовізуальних матеріалів країнознавчого характеру. Підкреслено, що викладання української мови як іноземної відіграє ключову роль у розвитку соціокультурної компетентності іноземних студентів, володіння якою уможливорює конкретну локальну ситуацію зустрічі з іншою культурою та успішну культурну взаємодію з метою набуття інтернаціональної компетентності як інтегральної у світовому освітньому дискурсі.

Ключові слова: українська мова як іноземна, інтернаціоналізація вищої освіти, інтернаці-

ональна компетентність, соціокультурна компетентність, іноземні студенти, адаптація.

The article proposes a new perspective on the issue of the correlation between the processes of local and global in educational discourse, specifically the teaching of the Ukrainian language as foreign in the context of internationalization of higher education. Special attention is paid to the essence of internationalization as a process, the components of global competence, the features of foreign students' adaptation in a new sociocultural environment, the correlation between the adaptative process and the cognition/uncognition of languages and cultures, the development of sociocultural competence as an important condition of successful interaction in a different cultural environment. Sociocultural competence means mastering the knowledge about a new culture and applying it, especially using of relevant behavioral skills and communicative samples in typical speaking situations. On the base of student survey results at Ivano-Frankivsk National Medical University the students' emotional states during their first visit of Ukraine are analyzed, the main barriers in adaptation during the first year of living in Ukraine are highlighted, the typical speaking situations are shown, the function of a Ukrainian teacher as a crucial representant of the Ukrainian culture is defined, the role of the linguistic component in solving of adaptative problems is explored. The ways of the practical realization of foreign students' needs in the formation of sociocultural competence using Ukrainian as foreign, particularly situational tasks when using the role playing as a teaching method, elements of project-based learning, audiovisual materials about Ukraine and its culture are outlined. It is emphasized that the teaching of Ukrainian as foreign plays the key role in the formation of foreign students' sociocultural competence mastering of which allows a specific local situation of meeting a different culture and a successful cultural interaction with the purpose of gaining global competence as integral in world educational discourse.

Key words: Ukrainian as foreign, internationalization of higher education, global competence, sociocultural competence, foreign students, adaptation.

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.34>

Микитин І.Я.,

канд. філол. наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку електронних технологій поняття інтернаціоналізації освіти виступає актуальним питанням, оскільки репрезентує пошук можливостей міжнародної співпраці та шляхів їх реалізації через потребу професійного розвитку. Заклади освіти не можуть залишатися осторонь світових тенденцій та інновацій, що визначають напрямки провадження освітнього процесу. На думку українського науковця О. Нітенко, іманентною рисою інтернаці-

оналізації вищої освіти є «з одного боку, спрямованість на інтеграцію міжнародної складової в національні наукові дослідження, громадську діяльність, освітні послуги вищої школи, а з іншого – процес інтернаціоналізації повинен бути спрямованим на експорт освітніх послуг та досягнень національної науки» [3, с. 205]. Власне, йдеться про зовнішню і внутрішню площини цього явища, де зовнішня – це міжнародна академічна мобільність, а внутрішня – впровадження світових стандартів. У такому ключі цікавим є погляд на роль іноземних студентів як

окремого сегменту в інтернаціоналізації вищої освіти, що репрезентує протилежний до українського студентства вимір співіснування з «іншою» культурою у процесі здобуття вищої освіти та впровадження результатів навчання в українських закладах вищої освіти (далі – ЗВО) у практиці за кордоном. Своєрідний модус універсалізації знань і вмінь майбутніх фахівців та взаємозбагачення кожної зі сторін діалогу неможливі без адаптації до нового соціокультурного середовища, окреме місце в якій належить вивченню мови країни, де здобуває освіту іноземний студент, а в українських реаліях саме української мови як іноземної.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття інтернаціоналізації – доволі складне питання, представлене в науковому дискурсі численними інтерпретаціями, в основі яких поняття про міжнародну співпрацю в галузі освіти та науки. В науковому дискурсі за кордоном питання інтернаціоналізації досліджували Ф. Альтбах (P. Altbach), Дж. Біллен (J. Beelen), Е. Джонс (E. Jones), Р. Ламберт (R. Lambert), Дж. Найт (J. Knight), Б. Нільссон (B. Nilsson) та інші вчені. Окреслене явище репрезентоване як процес, по-перше, «інтеграції інтернаціонального складника в дослідження, викладання та надання послуг вищої освіти», по-друге, так званої інтернаціоналізації вдома (Internationalisation at home) «як деякої інтернаціонально означеної активності з винятком виїзної студентської мобільності» [9, с. 31]. В українському науковому дискурсі С. Шитіковою запропоновано визначення інтернаціоналізації як процесу «розвитку вищої освіти на основі міжнародної співпраці та синергії заходів на глобальному, регіональному, національному та інституційному рівнях задля забезпечення і покращення якості вищої освіти відповідно до сучасних викликів» [7, с. 11]. Навчання іноземних громадян як форма інтернаціоналізації національних систем вищої освіти та компонент національної політики інтернаціоналізації країн Східної Європи розглядається І. Мигович. Наукова інтерпретація інтернаціоналізації як фактора розвитку університету з акцентом на згаданих зовнішньому та внутрішньому виявах такого процесу представлена у дослідженні О. Нітенко.

Питання адаптації іноземних студентів у її міжкультурному, полікультурному, психологічному, соціокультурному, педагогічному виявах досліджене в працях закордонних та українських авторів, зокрема В. Гудікунста (W. Gudykunst), Я. Кіма (Y.Y. Kim), В. Сірл (W. Searle), К. Уорда (C. Ward), Т. Довгодько, О. Палки, Л. Шпак. Етапи формування соціокультурної компетентності від етноцентризму до етнорелятивізму на основі праць про модель розвитку міжкультурної чутливості М. Беннета (M.J. Bennett) висвітлено Я. Слущким. Питання адаптації іноземних студентів в контексті дослідження методичної системи навчання україн-

ської мови як іноземної медичних закладів вищої освіти представлено М. Цуркан.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Останні тенденції вивчення механізмів інтернаціоналізації в освітній галузі свідчать про актуальність питань міжнародної співпраці і водночас уможливають переосмислення ролі гуманітарної складової в освітньому процесі, зокрема вивчення української мови як іноземної в ЗВО України, що має тісний зв'язок з соціокультурною адаптацією іноземних студентів в новому середовищі як одним з визначальних факторів успішного здобуття освіти. Наше дослідження пропонує новий погляд на питання взаємозв'язку процесів глобального та локального в освітній площині ЗВО з акцентом на досвід викладання української мови як іноземної в Івано-Франківському національному медичному університеті (далі – ІФНМУ. – *І.М.*).

Мета статті полягає в дослідженні ролі української мови як іноземної в контексті інтернаціоналізації вищої освіти з акцентом на формування інтернаціональної та соціокультурної компетентностей іноземних студентів крізь призму адаптації до нового соціокультурного середовища. Задля досягнення окресленої мети необхідним є виконання таких завдань:

1) означити сутність адаптації іноземних громадян у контексті інтернаціоналізації вищої освіти з акцентом на лінгвістичну складову;

2) дослідити основні проблеми, з якими стикаються іноземні студенти під час адаптації до нового соціокультурного середовища, проаналізувати роль української мови як іноземної у вирішенні таких труднощів;

3) виокремити шляхи практичної реалізації потреб студентів у формуванні соціокультурної компетентності крізь призму інструментарію української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна академічна мобільність репрезентує одну зі складових процесу інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема в ракурсі здобуття освіти мобільним (міжнародним) або іноземним студентством поза межами країни їхнього походження. Інтернаціоналізація передбачає формування з-поміж інших компетентностей інтернаціональної компетентності (синонімічні відповідники – глобальна компетентність, кроскультурна компетентність) як такої, що, за І. Мигович в проєкції PISA (Програми міжнародного оцінювання учнів), «передбачає здатність сприймати локальні, глобальні та міжкультурні проблеми, розуміти та сприймати погляди інших людей, здійснювати відкриту та ефективну взаємодію з представниками різних культур з метою глобального добробуту та сталого розвитку людства» [2, с. 78]. Тож взаємодія на глобальному рівні означає толерантне сприйняття та розуміння «іншого»

у діалогічному контексті, що підкреслює важливість лінгвістичної складової як для процесу інтернаціоналізації загалом, так і на індивідуальному рівні іноземного студента зокрема. Прикметно, що Р. Ламберт окреслює знання, емпатію, сприйняття, володіння іноземною мовою, практику як основні компоненти інтернаціоналізації [8, с. 8]. У ситуації здобування медичної освіти іноземними студентами в Україні виокремлені складові інтернаціоналізації увиразнюються в форматі професійно орієнтованого навчання, зокрема організації освітнього процесу та отриманих результатів навчання відповідно до світових стандартів, вивчення української мови, удосконалення навичок володіння мовою навчання (англійською, російською чи українською в залежності від обраної студентами освітньої програми), культурної емпатії та сприйняття «іншого» як в рамках навчання в мультикультурних академічних групах, так і у середовищі поза університетом, вміння комунікувати з українськими пацієнтами у медичних закладах під час проходження практики тощо.

Погляд на світ через інтернаціональну складову як результат надбання глобальної компетентності передбачає проходження іноземним студентом певного процесу від етноцентризму до етнорелятивізму, тобто кризь призму формування соціокультурної компетентності від позиції центрування довкола «свого» і до акцептації «іншого» [4], що увиразнено у площині адаптації до нового середовища в різних її вимірах – міжкультурному, психологічному, соціокультурному, педагогічному. Погоджуємося з М. Цуркан, що «міжкультурна адаптація – це процес, завдяки якому студент-іноземець досягає спорідненості з новим культурним середовищем зі збереженням національної ідентичності; психологічна адаптація – сукупність реакцій, почуття особистісної та культурної ідентичності, отримання психологічного задоволення в новому культурному контексті; соціокультурна адаптація – це поведінкові навички та комунікативні моделі у процесі пристосування до нового культурного середовища; педагогічна адаптація як пріоритетна – це сукупність особливостей, що уможливають пристосування студента до незнайомої системи навчання, засвоєння великого обсягу знань, аналізу наукового матеріалу» [5, с. 15]. Адаптація виступає складним тривалим процесом, успішне проходження якого дозволяє студенту почуватися комфортно в іншому культурному середовищі та зберігати при цьому відчуття власної ідентичності, формуючи соціокультурну компетентність як особистісну рису, що передбачає володіння цілим спектром знань про нову культуру та уможливорює використання відповідних поведінкових навичок та комунікативних моделей в типових ситуаціях спілкування на практиці.

Формування соціокультурної компетентності може ускладнюватися проблемними ситуаціями, дотичними до окреслених адаптаційних вимірів, як-от комунікативні проблеми, етнокультурні чи соціальні бар'єри, побутові, безпекові або фінансові питання тощо. Ступінь проявлення таких адаптаційних проблем деякою мірою співвідносний з модусом спорідненості/неспорідненості мов та культур здобувачів вищої освіти. На думку українських лінгводидактів А. Чистякової, Л. Селіверстової та Т. Лагути, можна виокремити три групи іноземців, що здобувають освіту в Україні: а) студенти, що володіють російською мовою та є вихідцями з країн СНД (Росії, Білорусі, Вірменії, Туркменістану, Азербайджану та інших); б) ті, що володіють слов'янськими мовами південно-західної підгрупи (громадяни Польщі, Чехії, Словаччини тощо); в) представники народів, що не володіють російською мовою та не належать до групи індоєвропейських мов (іноземці з Китаю, В'єтнаму, Йорданії, Ірану, Нігерії, Марокко та інших) [6, с. 14]. Найбільше труднощів в адаптації до нового соціокультурного середовища та вивчення української мови може виникнути саме у представників останньої групи, хоча не слід забувати й про індивідуальну адаптивну спроможність, що, за Т. Довгодько, «залежить від виховання, навчання, умов і способу життя і значною мірою визначається особистісними якостями людини, а також проведенням адаптаційних заходів» [1, с. 117]. У ситуації здобуття освіти в українському ЗВО окремий спектр адаптаційних заходів репрезентує процес вивчення іноземними студентами української мови, що кризь призму спеціального методичного інструментарію дозволяє студенту набути нових комунікативних вмінь та навичок для їх використання в навколишньому позауніверситетському середовищі і водночас під час перебування на практиці в медичних закладах з метою комунікації з українськими пацієнтами.

Задля виявлення основних проблем, з якими стикаються студенти в процесі адаптації до нового соціокультурного середовища, у червні 2021 р. нами було здійснено онлайн-опитування 25 студентів-іноземців I-V курсів ОПП «Медицина» ІФНМУ (мова навчання – англійська) щодо їхнього досвіду зустрічі з українською культурою та при звичаєння до українських реалій. Респондентами опитування стали громадяни Польщі (носії польської мови), Індії (тамільської, мов гінді та малайялам), Нігерії (англійської та іґбо), Замбії (англійської та тонга), Камеруну (французької та англійської), Екватору (іспанської), тобто представники культур, що належать до другої та третьої груп за згаданою вище класифікацією А. Чистякової, Л. Селіверстової та Т. Лагути. Було запропоновано відповісти на питання щодо їхніх почуттів у зв'язку з першим приїздом до України.

Так, студенти з Польщі в основному відчували страх та хвилювання, меншою мірою здивування та щастя; студенти з Індії в більшості вказали на здивування, проте акцентували на задоволенні, щасті, веселості, страху й водночас цікавості до нового; студенти з Нігерії відчували хвилювання та подив, меншою мірою – відчуття цікавості, але й байдужості; студенти з Еквадору – задоволення та щастя; представник Замбії – задоволення, Камеруну – страх. Аналіз спектру почуттів іноземних студентів дозволив нам зрозуміти ступінь тривожності та культурного шоку на початку знайомства іноземців з Україною, а також сигналізувати про важливість індивідуального підходу викладача до кожного студента вже на першому занятті.

Наступне питання стосувалося проблем, з якими зіткнулися студенти в перший рік свого перебування в Україні. Результат був неоднозначним: 20 студентів вказало на проблеми у комунікації українською мовою, 10 – на проблеми з адаптацією до клімату та нової системи освіти, 7 – на труднощі з житлом, сферою покупок, 6 студентів – на складнощі в комунікації англійською мовою, комунікації в транспорті, орієнтації в новому місті, 7 – проблеми з культурно нетерпимими людьми. За національним критерієм основними проблемами для представників Польщі стали комунікація українською мовою та інша система освіти, меншою мірою – складнощі з покупками, житлом, транспортом та спілкуванням англійською мовою; найбільшою проблемою для студентів з Індії виявилось спілкування українською мовою, вони також турбувалися через нову систему навчання, житло, покупки, нетолерантне ставлення українців, менше про транспорт, адаптацію до клімату та їжу; основним бар'єром для громадян Нігерії стала адаптація до клімату, частотним було згадування про комунікативні труднощі з українською мовою, проблеми спілкування англійською, адаптації до нової системи освіти, нетолерантного ставлення українців, меншою мірою називали проблеми з житлом, транспортом, покупками та місцезнаходженням; для представників Замбії, Камеруну та Еквадору найбільшими перешкодами в адаптації стали комунікація українською мовою, нова система освіти та клімат, меншими – труднощі з житлом, пошуком місцезнаходження, нетолерантним ставленням українців.

Однозначною була відповідь на питання про необхідність вивчення української мови іноземними студентами – 100% респондентів висловилися позитивно та вказали ситуації, в яких необхідно спілкуватися власне українською, а саме: у супермаркетах та магазинах (21 студент), у транспорті та лікарні (18 студентів), на вулиці (15 студентів), в університеті (7 студентів). Додатковою відповіддю в індивідуальному

форматі стало повідомлення про необхідність спілкуватися українською мовою всюди поза заняттями в університеті.

Вартим уваги було питання про допомогу в адаптації: 14 студентів акцентувало на допомозі куратора (викладач в ІФНМУ, на якого покладено обов'язок здійснення виховної функції у роботі з академічною групою), 13 студентам допомагали студенти-співвітчизники зі старших курсів, 8 студентам – друзі-українці, 7 студентам – друзі-однокурсники, 6 студентам – незнайомці, що свідчить про відсутність проблеми взаємодії із іншими учасниками освітнього процесу, а також наявність необхідних навичок міжособистісної комунікації. Додатково студенти вказали на допомогу своїх агентів та викладачів університету. Лише 1 студент покладався виключно на себе.

Отримані результати опитування засвідчили ключову роль комунікації українською мовою у формуванні та розвитку соціокультурної компетентності іноземних студентів в українськомовному середовищі, володіння якою репрезентує конкретну ситуацію зустрічі з «іншим» та успішну культурну взаємодію з метою набуття інтернаціональної компетентності як інтегральної в контексті інтернаціоналізації вищої освіти. Викладач української мови як іноземної постає своєрідним медіатором не тільки у процесі адаптації іноземців до нового іншомовного середовища, але й представлення української культури в дискурсі діалогу поміж «своїм» та «іншим». З перспективи співпраці викладача та іноземного студента вивчення української мови уможливує первинний вияв знайомства з новим культурним світом шляхом привнесення реального досвіду з життя в заняття і водночас тренування вмінь та навичок, отриманих на заняттях, студентом поза університетом.

Окреслений підхід виступає оптимальним у практичній реалізації потреб іноземців, адже йдеться про такий пласт комунікативних тем, що мають на меті підготувати студента до спілкування в реальних умовах, як-от, комунікація у сфері покупок та послуг, пошук житла, спілкування у транспорті, орієнтування у просторі тощо. У такому випадку застосування ситуативних завдань у рамках використання методу рольової гри, а також впровадження елементів проєктного навчання, застосування аудіовізуальних матеріалів країнознавчого характеру для студентів-початківців ілюструє особливу ефективність, проте важливо враховувати специфіку роботи в моно- та мультикультурних академічних групах, проявлену в різному рівні володіння українською мовою та затратах часу, необхідних для формування комунікативних навичок у представників споріднених/неспоріднених мов та культур з українською. Все ж, результати нашого опитування свідчать, що поруч з основною проблемою в адаптації – спіл-

кування українською мовою – окремо студентами виокремлено вже згадані труднощі в побутових сферах, конкретизовані комунікативними ситуаціями у супермаркеті, у транспорті, на вулиці, в лікарні тощо. Власне, такі проблемні ситуації могли відображати практичну реалізацію комунікативного аспекту володіння українською мовою, тобто іноземна мова, в нашому випадку – українська, могла стати ключем для уникнення проблемних ситуацій у студентському повсякденні, в тому числі й у ситуації з культурною нетолерантністю та низьким рівнем володіння українців англійською мовою, про які також сигналізували іноземці.

Висновки. Таким чином, викладання української мови як іноземної виступає важливим складником процесу інтернаціоналізації вищої освіти, оскільки передбачає формування та розвиток з-поміж іншого також соціокультурної компетентності іноземних студентів як необхідної особистісної якості для порозуміння та взаємодії у новому середовищі. Для здобувачів вищої освіти лінгвістична складова як компонент інтернаціональної компетентності репрезентує не тільки зустріч з іншою культурою, але й можливість діалогу, що особливо проявлено у ситуації адаптації іноземних громадян до нових мовно-культурних реалій. Адаптаційний процес може бути ускладнений різноманітними бар'єрами, зокрема і комунікативного плану, які деякою мірою корелюють з питанням спорідненості української мови та культури з мовами та культурами іноземців і водночас рівнем адаптивної стійкості, проявленої індивідуальним спектром емоцій іноземних громадян ще на рівні першої зустрічі з Україною. Викладач постає медіатором між студентом та соціокультурним середовищем. Вивчення української мови як іноземної через привнесення досвіду спілкування в типових ситуаціях дозволяє підготувати студентів-початківців до нової реальності, стає інструментом для уникнення проблемних ситуацій у майбутньому, готує їх до професійної комунікації в медичних установах у рамках проходження практики. Звичайно, карантинні обмеження у зв'язку з поширенням COVID-19 внесли корективи в сутність інтернаціоналізації вищої освіти у ракурсі

своєрідної «діджиталізації» освіти та науки, вплинули на потреби адаптації іноземних громадян в нових умовах освітнього процесу, зумовили появу нових викликів навчання в ситуації дистанційного та змішаного навчання, проте не могли спричинитися до втрати актуальності вивчення української мови як іноземної студентами-медиками. Питання особливостей викладання української мови як іноземної у ситуації дистанційного та змішаного форматів навчання репрезентує нові дослідницькі горизонти для української лінгводидактики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 114–120.
2. Мигович І. Процес інтернаціоналізації та його вплив на трансформацію національних систем вищої освіти країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ століття : монографія. Лисичанськ : ТОВ «ФОК-СПРИНТ», 2020. 628 с.
3. Нітенко О. Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор розвитку університету. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2. С. 205–216.
4. Слуцький Я. Особливості формування соціокультурної компетентності у процесі переходу від етноцентризму до етнорелятивізму. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2019. Вип. 1. С. 132–139.
5. Цуркан М. Методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2020. 42 с.
6. Чистякова А., Селіверстова Л., Лагута Т. Диференційована організація навчання іноземців української мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 1. С. 13–21.
7. Шитікова С. Реалізація програм міжнародної співпраці Європейського Союзу як механізм інтернаціоналізації вищої освіти України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2019. 18 с.
8. Lambert R. Remarks. *Educational Exchange and Global Competence*. New York : Council on International Educational Exchange, 1993. P. 7–14.
9. Nilsson B. Internationalisation at Home From a Swedish Perspective: The Case of Malmö. *Journal of Studies in International Education*. 2003. 7(1). P. 27–40.